

Wat doe je met Hans Achterhuis ?

Een politiek-ideologische balans van 'De markt van welzijn en geluk'

Geen boek heeft recent de zachte wereld van het welzijnswerk meer in beroering gebracht dan 'De markt van welzijn en geluk', de 'Kritiek op de andragogie' van Hans Achterhuis. Niet alleen in 'welzijnsparadijs' Nederland, maar ook in Vlaanderen zien velen hun onrust en ongenoegen met de huidige gang van zaken in het welzijnswerk op een overtuigende en overstelpend gedocumenteerde manier in dit boek verwoord.

Achterhuis oogst niet alleen bijval, maar verwekt ook heel wat kritiek. Het belangrijk andragogiek-kongres in Utrecht in november 1980 was aan de bespreking van dit boek gewijd. Diskussies met en over Achterhuis vullen heel wat bladzijden in welzijnswerk-tijdschriften (1). Blijkbaar moet Achterhuis dus de verdienste toegewezen krijgen de vinger op de zere plek te hebben gelegd.

In dit artikel zal ik proberen een balans op te maken van de waarde die Achterhuis' analyse, en de kritiek die erop geformuleerd is, heeft voor een progressieve strategie in de welzijnswerkapparaten. Anders gezegd : de vraag staat hier centraal naar de bijdrage die deze diskussies, die voor de meeste VMT-lezers wellicht onbekend gebleven zijn, kunnen leveren voor een socialistische visie op het welzijnswerk. Dit impliceert dat in deze diskussies niet alleen de methodische of inhoudelijke argumentaties belangrijk zijn, maar ook, en misschien vooral, het **politieke** karakter dat de respektieve opvattingen over het welzijnswerk in de huidige politiek-ideologische konjunktuur krijgen. Deze diskussies zouden immers voor de bredere progressieve strijd irrelevant zijn, indien alleen het welzijnswerk de inzet ervan vormde. De inzet reikt echter veel verder : "Over de hoofden van de welzijnswerkers wordt een debat uitgevochten waarvan de inzet veel groter is : politiek gezien treffen we hier namelijk de kern van de huidige kontroverse over de verzorgingsstaat" (Siep Stuurman) (2). M.a.w. rijst er in het debat over Achterhuis een voor de arbeidersbeweging uiterst belangrijke vraag : hoe stelt de arbeidersbeweging zich op tegen de rechtse aanval van de verzorgingsstaat ? Links heeft op deze vraag geen eenduidig antwoord. Velen zien de welvaartsvoorzieningen, waarvan het welzijnswerk historisch een kern uitmaakt, als verworvenhe-

den van de strijd van de arbeidersklasse. Deze opvatting impliceert dat het welzijnswerk omwille van zijn progressieve elementen tegen de huidige bezuinigingsrage moet beschermd worden als een belang van de arbeidersklasse. Anderen beschouwen welvaarts- en welzijnsvoorzieningen als subtiele vormen van controle en integratie van oppositionele tendenzen in een repressieve maatschappij en als schokbrekers tegen een revolutionaire beweging. Tussen deze beide opvattingen bevindt zich een breed scala van opvattingen. Het is in deze strategische discussies dat de debatten over het boek van Achterhuis functioneren.

1. Het falen van het welzijnswerk

Waarop komt Achterhuis' kritiek nu neer? De opzet van zijn boek is de analyse die Illich voor de gezondheidszorg in 'Grenzen aan de geneeskunde' gemaakt heeft, toe te passen op het Nederlandse welzijnswerk. Illich had in zijn boek met veel feitenmateriaal aangetoond dat de zich uitbreidende medische wetenschap en de op technische leest geschoeide gezondheidszorg eerder de gezondheid van de mensen bedreigden dan bevorderden. Dezelfde stelling tracht Achterhuis hard te maken voor het welzijnswerk.

Hij begint zijn boek met de zin: "Het gaat niet goed met het welzijnswerk; er is te veel versnippering, het kost teveel, het levert te weinig rendement op, het staat te ver van de mensen". Die stelling zal door heel wat mensen onderschreven worden. Doorgaans ziet men echter de oplossing in 'meer welzijnswerk = meer geld voor welzijnswerk = meer welzijn = meer geluk'. Achterhuis toont echter aan dat deze oplossing de problemen alleen verergert omdat het juist de structuur van het welzijnswerk is die de problemen veroorzaakt. Meer nog: volgens Achterhuis produceert het welzijnswerk op grote schaal onwelzijn.

Om deze stelling te onderbouwen laat hij verschillende aspecten van het welzijnswerk de revue passeren en duidt hij, gebruik makend van literatuur uit het welzijnswerk zelf, officiële rapporten en andere onverdachte bronnen, op de negatieve en beheersende effecten van het welzijnswerk. Telkens vertrekt hij van de analogie tussen de gezondheidszorg en het welzijnswerk. Enkele centrale argumenten geef ik hier kort weer:

— Hoe moeilijk het ook is de werking van welzijnswerkinstellingen te evalueren, uit alle beschikbare gegevens blijkt dat meer welzijnswerk geenszins haar pretentie 'meer welzijn = meer geluk' kan waarmaken. Integendeel, de hypothese van de 'therapeugeneese' (analoog aan Illichs iatrogenese wordt hiermee aangeduid dat welzijnswerk zelf onwelzijn produceert) lijkt voor heel wat werkvormen in het welzijnswerk op te gaan. Omgekeerd gaat de hypothese ook op: stijging van de hulpvragen wordt niet bepaald door maatschappelijke nood, maar door de hoeveelheid

welzijnswerkers die beschikbaar is.

— De vaak aangebrachte oplossing — preventie — vermindert ook niet het aantal hulpvragen, maar heeft het effect meer en meer het gedrag van mensen als onwelzijn te betitelen. Net zoals de medische medikaliseren van het gewone leven, o.m. door uitbreiding van de medische preventie, nergens de levensverwachting heeft doen toenemen, maar integendeel meer ziekten heeft gekreëerd (door bvb. mensen ten onrechte ziek te verklaren en in ziekenhuizen op te nemen), produceert ook de welzijnspreventie onwelzijn. Preventie heeft het effect afwijkingen als abnormaal te betitelen en door stigmatisering mensen als objecten te beschouwen.

— Eén van de sleutels tot de verklaring van dit 'kontra-productief' effect van het welzijnswerk, is de professionalisering en de deskundigheidsmythe. De welzijnsberoepen creëren behoeften waarvan ze dan beweren dat zij alleen ze kunnen voldoen.

— De sociale technologie, het medisch model, het open ziektebegrip, het objectieve welzijn, enz. zijn allemaal aspecten van diezelfde realiteit: het welzijnswerk dat als institutie zichzelf in stand houdt via het definiëren van gewone menselijke noden tot afwijkingen waaraan alleen de professionele welzijnswerkers iets kunnen verhelpen, maar daar in de praktijk vrijwel nooit in slagen. Dat dit alles vervreemdend werkt, is niet verwonderlijk: de cliënt wordt tot 'te genezen object' gereduceerd; de afstand tussen de mensen en de welzijnswerkers groeit; als mensen geen hulp vragen, moeten ze via manipulatie de behoefte tot welzijnswerk krijgen (bvb. door buurtwerk).

Al deze waarnemingen worden door heel wat materiaal geïllustreerd en ondersteund. Verschillende zaken zijn immers al door andere critici van het welzijnswerk naar voren gebracht en worden ook vandaag door heel wat welzijnswerkers als problematisch ervaren.

Autonoom en heteronoom

Achterhuis laat het niet bij deze waarnemingen. De stelling van de mislukking van het welzijnswerk probeert hij met behulp van het begrippenapparaat van Illich analytisch te onderbouwen. Uitgangspunt vormen de begrippen 'autonoom' en 'heteronoom'. Volgens Achterhuis (en Illich) zouden mensen vroeger hun behoeften aan welzijn zelf hebben bevredigd, bvb. door solidariteit in de gemeenschap, door burenhulp, enz. (autonoom). Nu treden vormen van beheersende, heteronome behoeftenbevrediging in de plaats en nemen deze autonomie uit handen van de mensen. In het welzijnswerk hebben heteronome instituties zich zodanig uitgebreid dat zij de autonome behoeftenbevrediging verstikken en de mensen voor hun behoefte aan welzijn afhankelijk maken van geprofessionaliseerde en geburokratiseerde instituties, waarover ze alle

kontrole verloren hebben.

Heteronome instituties beantwoorden, eens ze boven een bepaalde grens uitgegroeid zijn, niet meer aan werkelijke behoeften, maar creëren zelf behoeften, waarvan zijzelf het monopolie van bevrediging opeisen. Die grens is volgens Achterhuis in het Nederlandse welzijnswerk al ruimschoots overschreden. Heteronome instituties worden dan contra-productief: hoe meer geld en macht men ze geeft, hoe groter de negatieve effecten ervan worden. Die ontwikkeling is niet toevallig. Achterhuis verbindt het koppel heteronoom-autonoom aan de marxistische tweeling ruilwaarde-gebruikswaarde. Heteronome instituties overheersen in een maatschappij waar de productie van ruilwaarden (productie voor de markt) de productie van gebruikswaarden (productie voor de bevrediging van menselijke behoeften) overheerst. Het kapitalisme, door Achterhuis gedefinieerd als een produktiewijze waarin de productie van ruilwaarde overheersend is, is op die manier verantwoordelijk voor de uitbreiding van de heteronome instituties van de sektor van de productie naar alle sectoren van het maatschappelijk leven: gezondheidszorg, onderwijs, ontspanningsindustrie, verkeer,... en ook welzijnswerk.

De vervreemding, die bij heteronome behoeftenbevrediging ontstaat, breidt zich zo ook uit over alle maatschappelijke sectoren: overall ontnemen men mensen het recht zelf voor hun behoeftenbevrediging in te staan, en wordt dit geregeld door voorzieningen, ruilwaarden waarvoor men moet betalen. Vandaar: de markt van welzijn en geluk.

In de uitbreiding van heteronome instituties neemt het proces van **professionalisering** een sleutelrol in. Het is de beroepsmatigheid van de hulpverlener die voor een groot deel verantwoordelijk is voor het heteronome karakter van het welzijnswerk. Professionele hulpverleners trachten immers hun eigen job te beschermen, creëren welzijnsbehoeften en klaimen het monopolie van bevrediging ervan. In die zin zien velen Achterhuis' kritiek dan ook in de eerste plaats als een aanval op de professionalisering van het welzijnswerk.

Niet alleen Illich levert de conceptuele elementen van Achterhuis' theoretisch kader; ook de Franse filosoof Michel Foucault wordt in de analyse betrokken. Achterhuis past de omkering, die Foucault in 'Surveiller et punir' voor de gevangenis gemaakt heeft, toe op het welzijnswerk: als het welzijnswerk zijn bedoelingen niet kan realiseren en als het welzijnswerk toch blijkt te kunnen voortbestaan, dan moet het andere, verborgen functies hebben in het voortbestaan van de maatschappelijke verhoudingen. Het 'humanistisch gezwets' van het welzijnswerk heeft dus een dubbele bodem: het moet de beheersende, controlerende, onderdrukkende functies van het welzijnswerk verborgen houden én rechtvaardigen. Om deze stelling te onderbouwen is historisch onderzoek nodig. Achterhuis beroept zich voor deze historische analyse vooral

op het werk van Michielse 'De burger als andragoog', een marxistisch georiënteerde geschiedschrijving van het welzijnswerk. Al is Achterhuis het volstrekt oneens met Michielses analyse en perspectief, zijn historisch onderzoek toont aan dat het welzijnswerk steeds vanuit controlerende en beheersende motieven is opgezet en ook steeds gefunktioneerd heeft in het voortbestaan van maatschappelijke verhoudingen en de heersende macht.

Illich, Marx en de 'marxistische welzijnsideologen'

Voor Achterhuis is de logische konsekventie van zijn verhaal dat uitbreiding van het welzijnswerk de problemen alleen maar kan verergeren en dat men dus moet pleiten voor minder welzijnswerk. Hij zet zich daarmee expliciet af tegen al diegenen die in (de uitbreiding van) het welzijnswerk een progressieve evolutie of zelfs een belang voor de arbeidersklasse zien. Meer bepaald zijn de 'marxistische welzijnswerk-ideologen', die in de verdediging van het welzijnswerk tegen bezuinigingen het heteronome karakter van deze voorzieningen nog versterken, mikpunt van Achterhuis' bijtende kritiek. Vooral het boek van Michielse en de CPN-publikatie 'Welzijnswerk en welzijnspolitiek', waarin de CPN zich voor uitbreiding van het welzijnswerk uitspreekt, zijn de expliciete referenties. Het begrip 'dubbelkarakter' van Michielse, waarmee hij had aangeduid dat het welzijnswerk weliswaar in de reproductie van de arbeidskracht en binnen de grenzen van de burgerlijke ideologie funktioneert, maar als algemene voorziening toch in het belang van de arbeidersklasse moet opgevat worden, wordt door Achterhuis scherp aangevallen. Volgens hem is Michielse inkonsekvent met zijn eigen 'zwarte' analyse van de geschiedenis van het welzijnswerk, als die in het welzijnswerk nu een 'wit' belang van de arbeidersklasse ziet. In de praktijk komt Michielses 'dubbelkarakter' volgens Achterhuis neer op een verrechtvaardiging van verdere professionalisering (van linkse welzijnswerkers, verdere bureaucratisering en grotere afhankelijkheid van mensen van heteronome instituties. Met hun slogan "meer poen om aan welzijn te doen" (voor België: "meer geld voor nuttig werk") nemen deze 'marxistische welzijnswerkideologen' volgens Achterhuis burgerlijk lijkende standpunten in. Hun verdediging van het welzijnswerk berust volgens Achterhuis niet in de eerste plaats op een sluitende analyse, maar komt in feite neer op een verdediging van de eigen (professionele) positie, zelfs al ziet men het zelf in de praktijk van het werk niet meer zitten. De kritiek op het marxisme gaat echter nog verder. Achterhuis betwijfelt of het marxisme zelf niet verantwoordelijk is voor deze inkonsekventie: "Het lijkt tussen twee haakjes niet al te gewaagd te veronderstellen dat deze overeenkomst tussen marxistische en burgerlijke benadering in het welzijnswerk slechts een aspekt is van een veel wijdere overeenstem-

ming tussen hedendaags marxistische en burgerlijke denkwijzen. Om geaccepteerd te worden heeft het marxisme de belangrijkste vooronderstellingen van het kapitalisme over moeten nemen" (pp.157-158). Eén van die vooronderstellingen is het 'hameren op de financiën' van de marxisten als het om de toekomst van het welzijnswerk te doen is ("de kernvraag: poen!"), wat aansluit bij de door Marx bekritiseerde kapitalistische verering van het geld.

Tegenover dit marxisme stelt Achterhuis de door Illich geïnterpreteerde jonge Marx, nl. de Marx van de vervreemdings- en de fetisjismetheorie. De filosofisch-humanistische interpretatie van de jonge Marx wordt gekoppeld aan de begrippen autonoom en heteronoom van Illich, waardoor het Achterhuis mogelijk wordt Marx tegen het marxisme uit te spelen.

Alternatieven

Het laatste hoofdstuk gaat in op de vraag naar alternatieven. Het is meteen ook een van de zwakste hoofdstukken van het boek.

Achterhuis schaarst zich vooreerst achter Illich door te stellen dat men het gewicht van zijn kritiek niet mag afmeten aan het gewicht van de voorgestelde alternatieven. Men kan geen pasklare oplossingen verwachten. Toch moet volgens Achterhuis benadrukt worden dat een perspectief in de lijn van Illich geen 'terug naar de natuur'-perspectief is. Men hoeft m.a.w niet terug naar de paternalistische liefdadigheid van vroeger. Wel moet men mensen opnieuw het recht en de mogelijkheid geven zelf hun welzijnsproblemen op te lossen. Zijn strategie ziet veel heil in zelf-financierende experimenten aan de basis, die, alhoewel voor een fundamentele verandering een revolutionaire omwenteling nodig is, ook binnen deze maatschappij voorbeelden zijn van 'op vrijheid en autonomie van de mensen' gericht werken. Deze experimenten kenmerken zich door deprofessionalisering, vrijwilligerswerk en probleemformulering door de mensen zelf. Voorbeelden zijn o.a. de gezondheidswinkel te Utrecht en feministische initiatieven als het 'Blijf van mijn lijf'-opvangtehuis voor mishandelde en bedreigde vrouwen.

Tot hier de samenvatting van Achterhuis' argumentatie.

Voor ik een aantal kritieken samenvat, is het m.i. noodzakelijk dat ik vooraf mijn globale appreciatie van dit boek duidelijk maak. De grootste verdienste van dit boek ligt m.i. in het ontsluitend en ideologiekritisch karakter van het boek en in de dwingende noodzaak, dat het stelt, om een linkse strategie tegenover het welzijnswerk en de welvaartsstaat te formuleren. Het boek plaatst terecht zware vraagtekens achter het mooie taalgebruik in het welzijnswerk en achter de positieve beoordeling die de meeste mensen, ook bij links en vooral in de sociaaldemocratie, van het welzijnswerk maken. Tegenover deze ideologiekritische sterkte staat

echter de zwakte van de analyse en — daaruit voortvloeiend — de zwakte van de politiek-ideologische konsekwenties. Ondanks verhelderende waarnemingen op tal van specifieke aspecten, loopt de analyse als geheel mank. De stelling die ik verder in dit artikel zal proberen uit te werken is dan ook dat het boek van Achterhuis wel de noodzaak duidelijk maakt tot een linkse strategie op het terrein van het welzijnswerk en de welvaartsstaat, maar dat het door de zwakte van zijn analyse niet mogelijk is uit het boek de juiste politiek-ideologische konsekwenties te trekken die zulk een strategie moeten mogelijk maken.

2. Kritiek

De kritiek die op Achterhuis geuit is, is niet gering en bij de lectuur ervan dreigt het gevaar dat men door de bomen het bos niet meer ziet. Daarom lijkt het mij interessant de kritiek in twee delen op te splitsen: eerst de meest relevante kritiek op de interne kant van Achterhuis' argumentatie kort samenvatten om dan in een volgende paragraaf iets uitgebreider in te gaan op de meer fundamentele problemen in de analyse en de strategie.

Methodie

Er is heel wat kritiek gekomen op de methodische aspecten van Achterhuis' argumentatie. De meeste critici richten zich tegen zijn 'selektieve bewijsvoering' (3). Achterhuis poneert een stelling en tracht die te **bewijzen** door ze met veel materiaal te **illustreren**. Een stroom van voorbeelden en waarnemingen wekt bij de lezer de indruk dat de stelling bewezen is. Niet alleen de hoeveelheid waarnemingen, maar ook de concreetheid en het aansprekende karakter van de voorbeelden zijn hier van belang (4). Zijn waarnemingen en de manier waarop hij waarnemingen van anderen in zijn analyse betreft, wekken de indruk van 'het grote gelijk' van Achterhuis. Met de juistheid van de waarnemingen verbindt de lezer dan de geldigheid van de analyse.

Een tweede methodische kritiek richt zich tegen het gebruik van het begrip 'welzijnswerk' zelf als een "te globaal containerbegrip" (5). Het welzijnswerk komt in Achterhuis' verhaal te ongenueanceerd als een homogeen geheel te voorschijn. Hij gaat nergens in op belangrijke verschillen tussen werksoorten en voorzieningen.

Daarbij komt nog dat de voorbeelden meestal gekozen zijn uit die sector waar het argument het meest opgaat. Meestal zijn dat sectoren die aanleunen bij de gezondheidszorg (psychiatrie, psychotherapie) waar de lonen hoog zijn, de diensten vaak een markt karakter hebben en de professionalisering ver doorgedreven is. De lezer vermoedt dan dat dit ook wel zo zal zijn voor de andere sectoren zoals het vormingswerk, waar

heel weinig voorbeelden uit komen. Als het over 'hoge lonen' en de 'comfortabele positie van de welzijnswerker' gaat, kiest Achterhuis steevast voorbeelden uit de psychotherapie, waar inderdaad schatten verdiend worden op de rug van menselijke ellende. Op de weinig benijdenswaardige situatie van bvb. opvoed(st)ers gaat hij niet in.

Argumentatiefouten

Een tweede reeks kritieken richt zich tegen bepaalde logische fouten in de argumentatie van Achterhuis. Belangrijk is de kritiek op de argumentatie van de stelling dat welzijnswerk onwelzijn creëert. Achterhuis geeft veel voorbeelden waaruit blijkt dat het welzijnswerk weinig of geen effecten heeft, maar geen voorbeelden die illustreren dat welzijnswerk-interventies schadelijke effecten vertonen (6). Nochtans is de ganse redenering gestoeld op de stelling dat welzijnswerk onwelzijn bevordert en niet op de stelling dat welzijnswerk, zoals het nu funktioneert, ineffektief zou zijn.

Een tweede probleem betreft de combinatie van de drie auteurs waarop Achterhuis zich steunt: de jonge Marx, Illich en Foucault. Verschillende critici zijn niet gelukkig met de wijze waarop deze auteurs gepresenteerd en gekombineerd worden (7). Vooral de Marx-interpretatie en de verbinding van de humanistische Illich met de anti-humanistische Foucault worden — m.i. terecht — bekritiseerd.

Daarop aansluitend is er een derde punt van kritiek, nl. op het gebruik van de begrippen 'gebruikswaarde' en 'ruilwaarde' en op de definitie van 'kapitalisme'. Vooral Fons Vernooij heeft deze kritiek uitgebreid verwoord. (8) Bij Marx zijn ruilwaarde en gebruikswaarde twee dimensies van eenzelfde waar. Bij Achterhuis worden het zelfstandige entiteiten, die los van elkaar bestaan: ruilwaarden zijn producten geproduceerd voor de markt, en gebruikswaarden producten geproduceerd voor menselijke behoeften. Helemaal fout zit Achterhuis als hij ruilwaarde aan heteronome produktiewijze en gebruikswaarde aan autonome produktiewijze koppelt. Twee aspecten van eenzelfde produkt worden gekoppeld aan twee produktiewijzen. Dit leidt tot de valse konklusie dat heteronome produktie mogelijk is zonder gebruikswaarde. Een konsument koopt maar een produkt als het een gebruikswaarde voor hem heeft. Achterhuis koppelt op een onjuiste manier overheersing van ruilwaarde, heteronome produktie en kapitalisme aan elkaar. Daarbij is kapitalisme niet een bepaald akkumulatieproces, maar wordt gelijkgesteld met produktie voor de markt, wat vanuit Marx onjuist of op zijn minst onvolledig is. Het welzijnswerk, gesteld dat dit inderdaad als een 'markt van welzijn en geluk' te beschrijven valt, is vanuit economisch standpunt niet op zich 'kapitalistisch' te definiëren zolang de dwang tot akkumulatie ontbreekt. Op een vierde probleem ga ik wat uitgebreider in omdat het ons naar het

probleem van de relatie tussen de analyse en de strategie voert. Er lijkt mij een inkonsekwentie te zijn tussen de ideologiekritische opzet en de analytische opzet van Achterhuis. Vooral in de eerste hoofdstukken evalueert Achterhuis het welzijnswerk naar zijn eigen doelstellingen. Door dit te doen hanteert hij impliciet de opvattingen die aan die doelstellingen vastzitten. In de laatste hoofdstukken echter richt hij zich met Foucault op het functioneren van het welzijnswerk t.a.v. de maatschappelijke verhoudingen. Eén van die achterliggende opvattingen is de opvatting over de staat als functionerend in 'het algemeen belang'. Hij noemt op verschillende plaatsen de vele miljoenen die aan het welzijnswerk besteed worden, loutere verspillingen. Of in het interview met *de Haagse Post* van 27/9/1980: "Er zijn in Nederland 15.500 stichtingen, die door CRM gefinancierd worden, maar er is totaal niets bekend van wat dat oplevert. Er is geen meting van de effecten. Er is geen enkel zicht op wat er daarbinnen gebeurt. Hoe er gerotzooid wordt en gerommeld. Dat blijft allemaal binnenskamers maar intussen slorpt het miljoenen op." (9). In dergelijke uitspraken stelt Achterhuis zich impliciet op het standpunt van de burgerlijke ideologie waarin de staat het algemeen belang dient en de staatsuitgaven als geld van de belastingbetalers (10). Deze problematiek is logisch inkoherent met de problematiek van de laatste hoofdstukken, waar hij met Foucault probeert te achterhalen waarom het welzijnswerk blijkbaar zo belangrijk is. Met Foucault argumenteert hij daar: het welzijnswerk funktioneert wel effectief, echter niet volgens haar eigen doelstellingen, maar wel volgens haar werkelijke functies: sociale controle en beheersing. Nu ben ik persoonlijk niet akkoord met deze analyse, maar ze is wel konsekvent. De dubbelzinnigheid is dus: ofwel staat men achter de verkondigde doelstellingen van het welzijnswerk en de daaraan impliciete opvattingen (staat = algemeen belang, welzijnswerk = werken aan welzijn), en dan is het welzijnswerk een mislukking; ofwel stelt men zich resoluut op analytisch standpunt en onderzoekt men de functies van het welzijnswerk en dan blijkt het welzijnswerk wel 'effectief' te zijn. Beide standpunten zijn echter onverenigbaar.

Achterhuis' inkonsekwentie op dit vlak — en zo kom ik al wat dichterbij mijn centrale kritiek — maakt het logisch mogelijk dat zijn boek door rechtse bezuinigingsaanvallen kan gebruikt worden. De konsekventie van de stelling 'het welzijnswerk is niet effectief' ligt immers in bezuinigingen op al dat weggesmeten geld; de konsekventie van de stelling 'het welzijnswerk funktioneert repressief' ligt in de opgave voor links om een strategie t.a.v. het welzijnswerk te ontwikkelen. Persoonlijk denk ik dat deze stelling te ongenueanceerd is om een dergelijke strategie mogelijk te maken, maar ze situeert zich toch al in de goede richting (11). Het feit dat Achterhuis geen radikale keuze maakt, impliceert dat zijn boek 'alle kanten' uitkan.

Konsekwenties van het boek

De zwakte van het boek om zichzelf te beschermen tegen het misbruik ervan om bezuinigingen te rechtvaardigen, is dan ook één van de meest gehoorde kritieken op het boek. Het gaat hier niet om het feit dat Achterhuis 'het niet had mogen zeggen', maar wel om het feit dat de analyse die hij maakt door haar zwakheid rechtse bezuinigingsvoorstellen in de kaart speelt. Achterhuis' konklusie is immers: minder welzijnswerk. Een dergelijke ongenueanceerde konklusie laat zich heel gemakkelijk vertalen in een bezuinigingslogika.

Voor de welzijnswerker zelf zijn de konsekwenties van het boek ook niet zo aantrekkelijk. Achterhuis vindt het opgeven van de eigen (professionele) positie een stap in de goede richting. "De man, die nu bezoldigd opbouwwerker heet, kan beter functioneren als hij straks niet meer in dienst van een stichting is en zich niet meer hoeft te prostitueren. Hij gaat leven van een uitkering en hij wordt weer gewoon iemand die in de buurt werkt en als ie echt honderd procent gemotiveerd is, zal hij hetzelfde werk doen als nu, maar dan dichter bij de mensen." (12). Onafgezien van de vraag naar de gevolgen van een massale werkloosheid van welzijnswerkers, en van de vraag of enkel de deprofessionalisering van het welzijnswerk de praktijk volledig zal veranderen, bestaat de kritiek op dit voorstel hierin dat de afbraak van het professionele welzijnswerk waarschijnlijk een sterke heropleving van de vroeger paternalistische liefdadigheid zal inhouden, wat niet zal bijdragen tot het verhogen van de autonomie van mensen (13).

Naast zijn pleidooi voor minder welzijnswerk, zijn de alternatieven die Achterhuis geschetst heeft, ook object van kritiek. De Turck noemt zijn voorstellen elitair en utopisch omdat autonomie erin voorkomt als het voorrecht van een kleine intellectuele elite en niet als iets maatschappelijks (14). De Wit vindt alternatieve welzijnsinitiatieven, zoals die door Achterhuis geschetst worden, niet a priori beter dan andere: "deze praktijk is dikwijls helemaal niet zo fraai: achter een egalitaire fraseologie verstopt zich dikwijls een arrogante bazigheid." (15). Ook andere critici vinden zijn visie op alternatieve projecten naïef of misleidend waar het gaat om bvb. deprofessionalisering, preventie of het aansluiten bij latente behoeften.

Tot hier mijn poging om een aantal specifieke kritieken samen te vatten. Deze kritieken zijn echter deels kritieken: ze richten zich niet op de centrale kern van Achterhuis' analyse. Fundamentele aspecten van zijn analytisch en theoretisch kader worden er niet door bekritiseerd.

3. Analyse en kritiek

Het zijn echter niet alleen de methodische, inhoudelijke of strategische

schoonheidsfoutjes die m.i. verantwoordelijk zijn voor Achterhuis' onvermogen om een coherente politieke strategie voor het welzijnswerk te formuleren. Het is vooral zijn analyse en het beeld dat daaruit van het welzijnswerk ontstaat dat geheel mank loopt. In heel wat waarnemingen kan elke welzijnswerker komen. Op de wijze echter waarop ze tot een theorie gekombineerd worden, is er heel wat kritiek mogelijk. "Een optelsom van waarnemingen levert immers nog geen beeld van de maatschappij op. In werkelijkheid worden waarnemingen altijd al bepaald door een 'theorie' (uitgesproken of niet) in het hoofd van de waarnemer. Het is die theorie die de samenhang tussen de waarnemingen en daarmee ook de betekenis van de waarnemingen konstitueert." (16).

Eéndimensionaliteit

Een eerste belangrijk element dat in het theoretisch raam van Achterhuis (en Illich) moet bekritiseerd worden is de ééndimensionaliteit van de begrippen. Hij spreekt in begrippenkoppels zoals wit-zwart, positief-negatief, autonoom-heteronoom, gebruikswaarde-ruilwaarde. Schuiling spreekt van het 'schaalkarakter' van Achterhuis' begrippen, analoog met het denken in schalen van de klassieke andragogiek (17). Vooral de begrippen autonoom en heteronoom functioneren als polen van een ééndimensionele schaal: Achterhuis spreekt van 'een zeker evenwicht' (p. 78, 56), 'een bepaalde grens' (78, 133), 'een bepaald punt' (63). Op een idealistische manier functioneren deze begrippen als uiteinden van een meetlat waaraan maatschappelijke instituties kunnen afgemeten worden: welzijnswerk scoort laag, de feministen hoog. Een dergelijke ééndimensionaliteit in de begrippen verklaart niets en kan dus weinig bijdragen tot een beter begrip van de reële tegenstellingen in het welzijnswerk.

Dit houdt verband met het fundamenteel ahistorisch karakter van Achterhuis' argumentatie. Autonoom en heteronoom functioneren ook in historische opzicht op een idealistische wijze: alle normen waaraan de geschiedenis kan beoordeeld worden. Achterhuis kan niet duidelijk maken hoe professionalisering historisch te verklaren is, tenzij door zich achter de toch wel complexere analyse van Foucault te scharen. Evenals de historische informatie die hij van Michielse ontleent, wordt nergens conceptueel verbonden met zijn begrippenkader, tenzij om hem in staat te kunnen stellen te zeggen dat het welzijnswerk 'altijd al beheersend heeft gefunctioneerd', wat een ahistorische stelling is. Het ahistorisch karakter van zijn begrippenapparaat impliceert m.i. dat het ook niet in staat is bij te dragen tot inzicht in het veranderbare karakter van het welzijnswerk. Net zoals hij het welzijnswerk als geheel van een monolithisch blok beschouwt, bekijkt hij de complexe geschiedenis van

het welzijnswerk als een gebeuren dat eenduidig in een bepaalde richting gaat en niet als een ingewikkeld proces dat allerlei omwegen maakt. Zijn historische opmerkingen maakt hij allemaal ondergeschikt aan het aantonen van wat hij als fundamentele dynamiek in het welzijnswerk ziet: meer beheersing, meer controle, meer professionalisering, meer institutionalisering, dus meer vervreemding, meer onwelzijn, minder autonomie... Hij ziet de geschiedenis niet als een proces waarin heel wat verschillende krachten werkzaam zijn. Verschillende historische opmerkingen, o.a. over de burgerlijke welzijnswerkvormen, de houding van de socialisten, de oorsprong van de verzorgingsstaat, de opkomst van de professionalisering enz. zouden elk aan een kritiek onderworpen moeten worden.

Ik ga dat hier niet doen. Immers, van belang is vooral de rechtlijnige visie op de geschiedenis. Die rechtlijnige visie is precies het omgekeerde van de rechtlijnige visie van de traditionele idealistische welzijnswerkideologie, die de ontwikkeling van het welzijnswerk als een continue, progressieve verbetering van de maatschappelijke verhoudingen en van de levensvoorwaarden van de mensen ziet. (18) Voor Achterhuis is het net andersom, maar even rechtlijnig. In beide benaderingen is er even weinig plaats voor tegenstellingen, strijd en verzet.

Op het niveau van de strategie impliceert dit alles dat Achterhuis' analyse conceptueel niet in staat is aan te tonen waar er mogelijkheden tot veranderingen zijn, waar er in het welzijnswerk tegenstellingen zijn die als aangrijpingspunt voor progressieve strijd in het welzijnswerk kunnen aangegrepen worden. Ondanks zijn besef van het risico om uit Illich een 'terug naar de natuur'-perspektief af te leiden, is hij m.i. conceptueel niet in staat een ander perspektief aan te bieden. Zijn perspektief komt immers neer op 'niet meer, maar minder welzijnswerk'. Het ééndimensionele karakter van dit perspektief, dat eigenlijk logisch voortvloeit uit het ééndimensionele en ahistorische karakter van zijn theoretisch kader, betekent dat de konsekwentie ervan even goed bij links als bij rechts kan liggen. Vooral omdat zijn perspektief nogal kwantitatief aandoet, en weinig duidelijk maakt over de nood aan kwalitatieve verandering van het welzijnswerk (niet hoeveel welzijnswerk, maar wélk welzijnswerk en onder wiens controle), kan zijn analyse evengoed neerkomen op een ondersteuning van bezuinigingsvoorstellen. Zelf waarschuwt hij voor een dergelijke konklusie, nl. vanuit de humanistisch-revolutionaire ethiek van Illich, maar deze waarschuwing staat conceptueel naast de redenering en de analyse. Hij kan niet verhinderen dat anderen die konklusie voor hem maken: bepaalde uitspraken van funktionarissen van CRM (Nederlands ministerie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk) wijzen erop dat men daar dit werk wil rekupereren in het kader van de bezuinigingspolitiek van Van Agt.

De ééndimensionaliteit en het ahistorische van de begrippen is niet

toevallig en niet alleen op rekening van Achterhuis te schrijven. Het is Illich zelf die hiervoor verantwoordelijk is. De Amerikaanse marxist Herbert Gintis heeft al jaren geleden gewezen op het ondialectisch karakter van Illich' ontscholingsconcept (19). Terwijl een socialistische strategie probeert om de kritiek op de kapitalistische organisatie van de maatschappelijke verhoudingen te overstijgen naar een strategisch beeld van nieuwe maatschappelijke verhoudingen, blijft Illich volgens Gintis steken in de negatie ervan. Socialisatie is in het kapitalisme repressief : Illich pleit voor het afschaffen van de socialisatie. Welzijnswerk is heteronoom : Achterhuis pleit voor minder welzijnswerk. Illich en Achterhuis zijn daardoor wel in staat tot zinvolle ideologiekritiek, maar ze blijven in de kritiek steken en zijn niet in staat die te overstijgen naar een strategie. Dit betekent volgens Gintis dat door de negatie de fundamentele karakteristieken van het bestaande geaffirmeerd worden. Een voorbeeld hiervan is een kritiek van Stuurman op Achterhuis. Volgens Achterhuis is welzijnswerk een repressief, heteronoom apparaat dat vervreemdend werkt ; zijn konklusie is dan ook 'minder welzijnswerk'. Stuurman daarentegen betreft in zijn evaluatie niet alleen het repressieve van het welzijnswerk, maar ook de maatschappelijke verhoudingen waarin dit alles zich afspeelt en is daardoor in staat tot een veel coherentere en strategisch gezien vruchtbare konklusie : "Conclusie : het welzijnswerk is niet alleen een buffer tussen de heersende klasse en het 'volk' (wat Achterhuis benadrukt), maar het is ook een buffer tussen de linkse beweging en de fatale combinatie van ongerichte onrust, meer politie en de tendens naar de autoritaire staat (het 'dubbelkarakter van de buffer' zozegd). Dit is allemaal geen grap. De geschiedenis van de afgelopen eeuw geeft weinig steun aan de veronderstelling dat de uitholling of opheffing van dit soort buffermechanismen de positie van links versterkt." (20)

De klassen

Wat Stuurman hiermee benadrukt, lijkt mij fundamenteel te zijn : om een politieke strategie te ontwikkelen, moeten de maatschappelijke verhoudingen in de analyse betrokken worden. Een analyse is slechts vruchtbaar voor een politieke strategie, als die analyse de nadruk legt op kontradikties, tegenstellingen in de historische ontwikkeling. Zo'n analyse kan tot een politieke strategie leiden waarin strijd belangrijk is. Een ééndimensioneel en deterministisch beeld van het welzijnswerk, zoals dat uit Achterhuis' analyse naar voren komt, laat geen plaats voor fundamentele tegenstellingen en voor strijd in het welzijnswerk. De enige tegenstelling die er uit te halen is, is deze tussen professionele welzijnswerkers en cliënten. Bij Achterhuis staan professionele welzijnswerkers, zelfs progressieve, tegenover mensen die met een behoefte zitten. Voor

de welzijnswerkers die iets willen veranderen, is dit geen prettig perspectief. De tegenstelling die m.i. bij Achterhuis vooral ontbreekt, is die tussen de klassen. Men hoeft geen marxist te zijn om in de historische ontwikkeling van een institutie de strijd tussen konfliktierende sociale groepen als de belangrijkste determinant van historische verandering aan te duiden. Blijkbaar zijn de klassen volgens Achterhuis irrelevant voor de studie van de ontwikkeling van het welzijnswerk. Andragogische voorzieningen worden bij Achterhuis opgezet door machthebbers om de heersende orde te bewaren zonder dat andere sociale groepen daar strijd tegen leveren of zelf eigen andragogische initiatieven nemen. M.i. moet de ontwikkeling van het welzijnswerk opgevat worden als een kompleks proces waarin de klassenstrijd op een subtiele wijze doorwerkt. De uitbreiding van de sociale voorzieningen, waarvan het welzijnswerk één van de belangrijkste is, verschijnt dan niet als de uitbreiding van heteronome instituties, maar in het kader van de opbouw van de burgerlijke hegemonie als een kompromis van burgerlijke antwoorden op de potentiële dreiging die van het bestaan van de arbeidersklasse zelf uitgaat. Welzijnswerk funktioneert dus weliswaar beheersend, als een vorm van 'sociale controle', maar niet 'zomaar' als gevolg van het bestaan van heteronome instituties, maar als inzet van een middel in de klassenstrijd, hoe moeilijk het ook is die klassenstrijd in het welzijnswerk terug te vinden. Achterhuis ziet een volledige kongruentie van burgerlijke en socialistische opvattingen over het welzijnswerk en hij ziet daarbij een diskontinuiteit bij de socialistische houding die vroeger afwijzend was t.o.v. de uitbreiding van het welzijnswerk. Historisch zou het juist zijn te spreken van een continuïteit van de 19de eeuwse burgerlijke linkerzijde, die de klassen wou verzoenen d.m.v. armenzorg en volksontwikkeling, naar het reformisme in de 20ste eeuwse arbeidersbeweging, die haar invloed via en in het burgerlijk staatsapparaat wil realiseren. Dat het reformisme hierdoor burgerlijk verwante standpunten inneemt, zeker in een periode waarin ze voor de paradoxale situatie geplaatst wordt de huidige funkties van de burgerlijke staat te verdedigen, wordt door Achterhuis terecht ideologiekritisch onder vuur genomen. Op analytisch vlak is het echter fout dit als een bewijs voor de irrelevantie van de klassenanalyse in het welzijnswerk te zien. Deze houding vloeit maatschappelijk gezien voort uit de specifieke positie van het reformisme in deze historische konjunktuur, nl. haar staatsondersteunende funktie in het bestaan van de verzorgingsstaat. M.b.t. de strategie impliceert het benadrukken van deze rol van de klassenstrijd dat, tenminste theoretisch, het welzijnswerk in haar verschillende historische vormen ook **niet** perfekt als vorm van burgerlijke klassemacht kan funktioneren. Zoals ook door G. Schuiling wordt gesteld is het heel goed mogelijk (en ik denk dat dit vandaag inderdaad het geval is) dat institutionalisering en professionalisering van bepaalde

(niet alle) welzijnspraktijken 'disfunktioneel' kunnen worden voor de burgerlijke hegemonie; "Ja, dat het zelfs de termen zijn, waarin burgerlijke posities de problemen van het welzijnswerk benoemen." (21). Dat maakt vanzelfsprekend deze fenomenen nog niet tot te verdedigen vormen van welzijnswerk, maar het karakteriseert wel de maatschappelijke verhoudingen waarin deze fenomenen zich voordoen. Het verwaarlozen van deze maatschappelijke verhoudingen maakt het Achterhuis onmogelijk tendenzen in het welzijnswerk vanuit maatschappelijk en strategisch standpunt juist te evalueren. Welzijnswerkers, ook professionele, hebben m.i. meer aan een boodschap waarin analyseerbaar is welke vormen van praktijk in het kader van burgerlijke hegemonie functioneren en welke vormen van praktijk in de richting van de opbouw van de hegemonie van de arbeidersklasse gaan. Die analyse zal voor elke praktijkvorm, voor elk apparaat en voor elke historische conjunctuur opnieuw moeten gebeuren.

Staat

Ik heb reeds gewezen op de eigenaardige visie op de staat, die achter Achterhuis' argumentatie schuilgaat. Een coherente visie op de staat is, naast de klassen, het tweede grote gebrek van de analyse van Achterhuis. Eigenlijk spreekt Achterhuis expliciet weinig over de staat. Toch is deze problematiek overal aanwezig, vooral ook door de maatschappelijke inzet die het debat over Achterhuis gekregen heeft. Voor links gaat het immers om de vraag in hoeverre het de welvaartsstaat moet trachten te beschermen in een periode van dreigende rechtse herstructurering van de staat op liberale principes.

In de meest coherente stukken van het boek kun je tussen de regels wel een opvatting over de staat ontwaren waarbij de staat ongeveer identiek is aan de 'heersende macht' en het primaat van de heteronome produktiewijze. Dat merk je o.a. aan zijn visie op subsidiëring van welzijnswerkinitiatieven, aan zijn opvatting dat men als professionele welzijnswerker in gesubsidieerde welzijnsinitiatieven niet progressief en autonoom kan werken. Ook zijn verwijt aan de marxistische welzijnswerkideologen, dat ze het welzijnswerk als openbare voorziening verdedigen, gaat in die richting.

Hetzelfde argument geldt ook hier weer: een dergelijke staatsopvatting staat een vruchtbare socialistische strategie in de weg. Ik ben het oneens met Stuurman, als die stelt dat Achterhuis een alternatieve richting bepleit "die anti-etatistisch is, en die het beginpunt kan zijn van nieuwe vormen van antikapitalistische politiek." (22). Het is juist dat Achterhuis terecht de linkse (sociaaldemokratische) strategie t.o.v. het welzijnswerk bekritiseert in haar te positieve visie op de staat. Zijn 'anti-etatisme' is op

dit historisch moment en onder de huidige maatschappelijke verhoudingen een foutief uitgangspunt voor een linkse strategie. Ik denk dat een socialistische strategie in het welzijnswerk meer in de richting moet gaan van strijd voor decentralisatie van beleidsbeslissingen en democratisering van het werk, en strijd van de bredere arbeidersbeweging voor grotere hegemonie over praktijken in het staatsapparaat (23). In die zin is een analyse in termen van relatieve autonomie van de staat en in termen van een mogelijke breuk tussen functies van de staat en economische rationaliteit een vruchtbaardere analyse dan het ongenueanceerd anti-etatisme van Achterhuis (24).

M.b.t. de concrete problematiek van de subsidiëring impliceert dit dat subsidies niet a priori moeten verworpen worden, maar dat de strijd dient gevoerd te worden over de vraag wie de macht heeft de criteria voor subsidiëring te bepalen. Ik denk dat de reële tegenstelling tussen de linksliberale ideologie en het klassebelang van de heersende klasse in het welzijnswerk daartoe de ruimte biedt (25).

Achterhuis en het marxisme

Misschien is het hier wel het gelegen oogenblik iets te zeggen over Achterhuis' kritiek op het marxisme. Ik denk dat grote stukken van zijn kritiek op de optimistische en oppervlakkige varianten van de 'marxistische welzijnswerkideologie' terecht zijn. Vooral de kritiek op het gelijkstellen van openbare voorziening met belang van de arbeidersklasse lijkt mij juist. Als er dan al van een linkse politiek sprake is, is deze vaak onvoorwaardelijk gericht op een 'meer centen'-politiek en op uitbreiding van de bestaande voorzieningen. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben dat ook ik met deze strategie niet gelukkig ben.

Dat Achterhuis deze kortzichtige en in feite reformistische politiek herleidt tot 'hét' marxisme is voor mij onaanvaardbaar. Achterhuis' argumentatie is handig opgebouwd: hij identificeert 'de marxistische welzijnswerkideologie' met één boek, de invloedrijke maar op theoretisch vlak beperkte studie van Henk Michielse 'De burger als andragoog' en identificeert die op zijn beurt met het marxisme. Dat er kritiek op Michielse mogelijk is vanuit marxistisch standpunt, dat er andere marxistische visies op het welzijnswerk bestaan, komt bij hem niet ter sprake (25). Achterhuis noemt Michielse echter handig "de tot op heden meest diepgaande en uitgebreide marxistische geschiedschrijving van het welzijnswerk" (p. 141). Hij krijgt het zo voor mekaar om met de kritiek op Michielse ook het marxisme van de tafel te vegen.

Achterhuis speelt het marxisme op eigenaardige wijze ook uit tegen de door Illich geïnterpreteerde jonge Marx. Om dan de diskrepantie tussen beide te verklaren gebruikt hij een populair — om niet te zeggen vulgair — argument: de evolutie van de linkse welzijnswerker, die op de sociale

school Marx ingelepeld kreeg, maar die dan echter een te comfortabele beroepspositie in het welzijnswerk heeft om dat welzijnswerk te veroordelen en die dan maar een marxistische 'welzijnsideologie' ontwikkelt. De dubbelzinnige positie van de gepolitiseerde welzijnswerker, die aan den lijve de tegenspraken van het welzijnswerk ondervindt, verdwijnt op die manier als mogelijk aangrijpingspunt voor verandering uit het zicht. Door zijn positie als zeer comfortabel voor te stellen, iets wat voor veel werkers in de praktijk een grote vertekening is, maakt hij hen tot 'medeplichtigen' aan het falen van het welzijnswerk, en niet tot 'potentiële bondgenoten'.

Ikzelf zie in de organisatie en politisering van welzijnswerkers één van de belangrijkste objectieven voor een linkse strategie; een objectief dat weliswaar het welzijnswerk op zich niet zal veranderen, maar dat in het perspectief van machtsvorming toch al heel belangrijk kan zijn.

4. Slot: de politiek-ideologische positie van Achterhuis

In dit artikel heb ik nogal uitgebreid mijn visie op het welzijnswerk en op de strijd die zich daar afspeelt naast en tegenover de visie van Achterhuis gesteld. Tot slot van dit artikel wil ik nog iets zeggen over de politiek-ideologische kontekst van dit debat over Achterhuis. Ik heb al duidelijk gemaakt dat dit debat funktioneert in de bredere maatschappelijke discussies m.b.t. de verzorgingsstaat. Het is niet alleen voor het welzijnswerk, maar voor de ganse strijd om de verzorgingsstaat, van zeer groot belang dat links erin slaagt een coherente analyse en strategie te ontwikkelen. Achterhuis waarschuwt terecht voor een defensieve opstelling: het gaat er niet om zomaar de verzorgingsstaat te verdedigen, "nee, je moet je eigen ideologisch gespreksterrein aangeven" (26). Of zoals hij het in een gesprek verwoordde: "Links gaat integraal alles verdedigen wat er is. Dan krijg je een discussie die volledig bepaald wordt vanuit een rechtse ideologie. Ik vergelijk dit met de Oost-Europa-diskussie, waarover links ook geen theoretisch beeld had, maar wel wist dat het vanuit socialistisch standpunt niet helemaal goed was. Rechts deed toen eigenlijk de aanvallen, en links ging dingen toegeven of verdedigen. In elk geval was het geheel ideologisch terrein door rechts bezet en gedefinieerd en daar begint pas nu een einde aan te komen met originele analyses als die van Stuurman." (27)

Ik denk dat dit volstrekt juist is. Ik denk echter niet dat Achterhuis' analyse in staat is, om voor het terrein van het welzijnswerk, tot de opbouw van die analyse en strategie bij te dragen. Daartoe zijn de methodische fouten, de inhoudelijke inkoherenties, de gebrekkige voorstellen en perspectieven en de open vlekken in zijn analyse te groot.

Vanwaar dan het succes van Achterhuis? Dit succes beperkt zich overigens niet tot het welzijnswerk. Ook politiek zijn er reacties. De

'eminence grise' van het Nederlandse anarchisme, Anton Constandse, heeft zich zeer positief over het boek uitgelaten. Expliciete steun, in de vorm van een poging tot concrete politieke verwerking, heeft Achterhuis van de links-radikale PPR gekregen (28).

Achterhuis' succes moet m.i. op rekening geschreven worden van het onvermogen van de linkse anti-bezuinigingsstrategie in het welzijnswerk (konkreet: het door de CPN ondersteunde en theoretisch door Michielse vertegenwoordigde Anti-CRM-bezuinigingsfront, dat vooral strijd voerde tegen bezuinigingsvoorstellen van Biesheuvel/Vonhoff in het begin van de jaren zeventig) om aan te knopen bij de grote ontevredenheid onder welzijnswerkers m.b.t. meer kwalitatieve aspecten van de welzijnswerkpraktijk. Achterhuis is voor deze mensen iemand die hun twijfels verwoord heeft.

Overigens overtuigd van de oprechtheid van Achterhuis' bedoelingen, lijkt het mij van het grootste belang dat links erin slaagt de uitdaging te beantwoorden en Achterhuis' waarnemingen in een betere analyse en een betere strategie te verwerken.

1. De reacties en kritieken, die ik in dit artikel verwerk, zijn: F. VERNOOIJ, *Marx of Illich. Een kritiek op 'De markt van welzijn en geluk'*, *Intermediair*, jrg. 16, nr. 46, 14/11/1980, pp. 25-33; R. HAJER, *Pleidooi voor een 'betere' institutionalisering*, *Tijdschrift voor Agologie*, jrg. 10, 1981, nr. 1, pp. 29-32; L. JANSEN, *Een punt van gesprek?*, *ibid.*, pp. 33-37; A.P. NOYON, *Afhankelijkheid met toegevoegde waarde*, *ibid.*, pp. 45-48; G.J. SCHUILING, *Professioneel bolwerk of strategieën van burgerlijke overheersing*, *ibid.*, pp. 48-54; B. DE TURCK, *Het simplisme van de Illicheaanse kritiek*, *ibid.*, pp. 55-62; F. VERNOOIJ, *Selectieve bewijsvoering*, *ibid.*, pp. 63-67; J. DREWES, *De markt van welzijn en geluk*, *Marge*, jrg. 4, 1980, nr. 10, pp. 339-340; J. DE WIT, *Er is hier iets van binnen, er is iets binnenin*, *ibid.*, pp. 341-346; F. FLORIN, *Rellen op de markt van welzijn en geluk*, *ibid.*, pp. 347-350; S. STUURMAN, *Het subject, de vrijheid en de staat*, *Marge*, jrg. 5, 1981, nr. 1, pp. 4-14; en de reactie van H. ACHTERHUIS, *Repliek*, *Marge*, jrg. 4, 1980, nr. 10, pp. 351-353. Ik zelf leun het meest aan bij de kritieken van SCHUILING, DE TURCK, FLORIN en STUURMAN.
2. S. STUURMAN, *Het subject...*, p.5.
3. Cfr. VERNOOIJ, *Selectieve bewijsvoering...*
4. Cfr. S. STUURMAN, *Het subject...*, p.4.
5. R. HAJER, *Pleidooi...*, p.29.
6. D. DE TURCK, *Het simplisme...*, p.57.
7. o.a. J. DE WIT, F. VERNOOIJ en S. STUURMAN.
8. F. VERNOOIJ, *Marx...*
9. *Haagse Post*, jrg. 64, nr. 39, 27/9/80, p.24.
10. Wie een marxistische analyse zoekt van de politieke ekonomie van de staatsuitgaven in de welvaarts- en welzijnssector, beveel ik het boek van I. GOUGH, *The political economy of the welfare state*, London, 1979, aan.
11. Voor mijn persoonlijke analyse van het welzijnswerk, zie D. VAN DAMME, *Welzijnswerk en kapitalisme. Een inleiding in de marxistische theorie en geschiedenis van het welzijnswerk in België*, Gent, Masereelfonds, 1981.
12. *Haagse Post*, 27/9/80, p.27.
13. F. VERNOOIJ, *Selectieve bewijsvoering...*, p.65.
14. B. DE TURCK, *Het simplisme...*, p.61.
15. J. DE WIT, *Er is hier iets...*, p.345.
16. S. STUURMAN, *Het subject...*, p.4.

17. G.J. SCHUILING, *Professioneel bolwerk...*, p.50.
 18. Cfr. D. VAN DAMME, *Welzijnswerk...*, p.11 e.v.
 19. H. GINTIS, *Towards a political economy of education. A radical critique of Ivan Illich's Deschooling Society*, *Harvard Educational Review*, jrg. 42, 1972, nr.1, pp. 70-96. Zie ook S. BOWLES & H. GINTIS, *Schooling in capitalist America. Educational reform and the contradictions of economic life*, London, 1976, p.256 e.v.
 20. S. STUURMAN, *Het subject...*, p.6.
 21. G.J. SCHUILING, *Professioneel bolwerk...*, p.51.
 22. S. STUURMAN, *Het subject...*, p.12 (benadrukking door Stuurman).
 23. Een recent werk dat vanuit marxistisch standpunt probeert te zoeken naar mogelijkheden voor strijd van welzijnswerkers in het staatsapparaat in S. BOLGER, P. CORRIGAN, J. DOCKING, N. FROST, *Towards socialist welfare work. Working in the state*, London, Macmillan, 1981.
 24. Cfr. het hoofdstuk over de staat in D. VAN DAMME, *Welzijnswerk...*
 25. *ibid.*, pp. 19-26.
 26. *Haagse Post*, 27/9/80, p.27.
 27. Uit een gesprek tussen H. Achterhuis, J. De Wit, Luk Vanneste, Raf Van Den Bussche, Marc Mersy, Alain Storme en mezelf op 24 februari jl.
 28. PPR (Politieke Partij Radikalen), *Toekomst van de verzorgingsstaat*, Groningèn, 1979. Het boekje pleit o.a. voor een 'onbetaalde sektor' met een sterk doorgedreven herwaardering van het vrijwilligerswerk.

**Frans Masereelfonds
 Tweede Ludiek Rebels Feest
 Vlaanderen kan anders !**

*zaterdag
 29 augustus — vanaf 11.00 u.
 Brielpoort Deinze*

met optredens van o.a.
 Vuile Mong en zijn Vieze Gasten
 Parisiana
 Rum
 André Bialek
 tientallen stands en gebeurtenissen,
 afzonderlijk kinderprogramma enz...

DE KIOSK

100 karikaturen uit het
jaar tweeduizenddertig

Jan

vanaf mei te verkrijgen in iedere boekhandel of door storting van 290 fr. (265 fr. + 25 fr. port) op nr. 001-1085930-91 van de Uitgeverij Masereelfonds vzw, Tweebruggenstraat 13 te 9000 Gent, met vermelding 'De Kiosk'.

Uitgeverij Masereelfonds